

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra sociologie a andragogiky

NACIONALISMUS V EVROPĚ

NACIONALISM IN EUROPE

Bakalářská diplomová práce

Pavel Mikolin

Vedoucí bakalářské diplomové práce: PhDr. Daniel Topinka, Ph.D.

Olomouc 2013

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval samostatně a uvedl v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použil.

V Olomouci dne 27. března 2013

.....

Pavel Mikolín

Úvod	4
1. Národ	6
1.1 Historický a sociální vliv na definování národa	6
1.2 Specifika vzniku evropských národů.....	7
1.3 Vývoj hesla národ.....	8
1.3.1 Národ v anglickém, francouzském a německém jazyce.....	8
1.3.2 Národ v českém jazyce	9
1.4 Národ jako heslo v Malém sociologickém slovníku	9
2. Definování národa v evropském kontextu	11
2.1 Obecné typy a tendence formování národa	11
2.1.1 Kulturní versus státní národy	11
2.1.2 Individualistická hnutí za svobodu	12
2.2 Národ jako nahodilost	12
2.3 Historický přístup	13
2.3.1 Národ bez dynastického principu	13
2.3.2 Národ jako duchovní princip	15
2.4 Vůle jako zdroj národní povahy	15
2.4.1 Působení kultury	16
2.5 Kolísání mezi evropským a národním	17
2.6 Národ v období meziválečném a poválečném	18
2.7 Může existovat universální teorie určení národa?	19
3. Nacionalismus	21
3.1 Vznik a rozvoj nacionalismu	21
3.1.1 Uznání, vývoj a dělení nacionalismu.....	22
3.2 Nacionalismus v Evropě po 2. světové válce	23
3.3 Nacionalismus versus patriotismus	24
3.4 Nacionalismus ve Velkém sociologickém slovníku.....	25
4. Definování nacionalismu v evropském kontextu	26
4.1 Nacionalismus jako politické přesvědčení	26
4.1.1 Univerzální charakteristiky nacionalismu	27
4.2 Nacionalismus jako doktrína a význam jazyka	28
4.2.1 Význam jazyka pro nacionalismus	29
4.3 Psychologie nacionalismu	30
4.4 Nacionalismus není univerzální ani věčný	31
5. Vývoj německého nacionalismu od roztržitého národa, po druhou světovou válku	34
5.1. Snahy o sjednocení Německa po Vídeňském kongresu	34
5.1.1 Vystoupení Rakouska z Německého spolku, Německé říše	35
5.2 Imperiální národní stát v letech 1871 – 1914	36
5.2.1 Vnitřní ustavení Německé říše	36
5.2.2 Válka jako očištění národa	37
5.3 Německo v letech 1914 – 1939 jako totální národní stát	38
5.3.1 Fašistická strana jako představitel nacionalistických práv	38
5.3.2 Životní prostor	40
Závěr	42
Anotace	44
Annotation	45
Seznam použité literatury	46

Úvod

Přestože jsou národ a nacionalismus v současnosti často skloňovanými slovy, jen málo osob dokáže opravdu říct, co se pod těmito hesly skutečně skrývá. V historii se touto problematikou zabývala a v současnosti nadále zabývá řada sociologů, politologů, historiků, etnologů, ale i filozofů a lingvistů. Otázka této problematiky v rámci Evropy je o to mlhavější, neboť právě na „*starém kontinentu*“ o prosazení svého národa, kultury, jazyka, politických a ekonomických názorů a mnoha dalšího, bojují četná, mnohdy poměrně malá, společenská uskupení již mnohá staletí.

V dějinách Evropy najdeme období, kdy převážná část kontinentu spadala pod jediné mocné impérium, jako je tomu například v období Starověkého Říma, jenž byl tvořen mnoha různými národy. V současné době je však evropský kontinent tvořen poměrně velký počet malých států. Mnoho států si na své národnosti a nacionalistických, v dnešní době spíše vlasteneckých, hodnotách velmi zakládá i přesto, že bychom v jednadvacátém století v Evropě jen těžko hledali jednotný národní stát, neobsahující určité procento národnostních menšin. Naproti tomu jsou tu státy národnostně velmi bohaté, jako je tomu například ve Švýcarsku nebo Belgii a přesto se dají pokládat minimálně za stejně homogenní, jako státy národní. Evropa také zahrnuje národy (*například Korsika, Baskitsko, a jiné*), které se stávajícím systémem nesouhlasí a usilují o získání nových práv, svobod, popřípadě vlastního územního celku.

Tímto ovšem nechci zabředávat do současné nacionalisticko-politické situace v Evropě. Cílem této práce je seznámení se základní charakteristikou národů a nacionalistických myšlenek, zejména těch evropských, které se ostatně v mnohém promítly do utváření podoby moderního světa, například skrze kolonizování (*Afrika, Asie*) nebo osídlování (*Amerika*).

Hlavním cílem mé bakalářské diplomové práce je seznámit čtenáře v rámci této problematiky s několika teoriemi, myšlenkovými směry a názory, jenž se diskursem národa a nacionalismu zabývají. Pokusím se kompletně pohlédnout na otázku nacionalistických idejí a představ

z několika paradigmatických stanovisek a pokusím se tak zjistit, zda existuje univerzální či alespoň adekvátní definice podmínek, jež jsou dostačující a plně vyhovující, k prosazování nacionalistických principů a tezí. Nebo za určitých okolností vystupují čistě národně individuální rysy, které jsou uznávány, oceňovány a vyzdvihovány s ohledem na aktuální historické a společensko-ekonomické okolnosti, jenž obyvatele stejného státu či území sjednotí v národní celek, kterým se chtějí odlišit, docílit obnovení pozbytého respektu a vážnosti, či dokonce nabýt úcty a síly mnohem větší, než byla ta ztracená.

V této práci nebudu zpochybňovat nebo vyvracet existenci universálních národních znaků jako jsou jazyk, kultura, historie, území a další. Naopak z těchto primárních (*i když u všech národů ne nutně kompletně zastoupených*) znaků budu vycházet a hledat znaky nové, mnohem hlubší, které by dokázaly vysvětlovat nacionalistické přesvědčení a zároveň pomohly obhájit moji domněnku, že nacionalistická hnutí, přestože splňují určitá universální kritéria a obhajují jisté universální národní znaky, jsou téměř výhradně podnícena na základě specifických historicko-sociálně-ekonomicko-kulturních okolností, jenž se liší s každým národem a společností.

Cílem této práce tedy není podat vyčerpávající informace o vybraných teoretických směrech obhajujících či vysvětlujících nacionalismus a národ, naopak se pokusím tuto problematiku prostudovat z více možných hledisek a zjistit, zda se dá určit všeobecná hranice, která nacionalistické myšlenky zcela relevantně odůvodňuje, nebo jsou příčiny a podoby nacionalismu, v rámci jednotlivých národů, specifickou záležitostí.

1. Národ

Přestože se v odborné i laické literatuře s pojmem národ můžeme setkat, obzvláště v posledních dvou staletích velmi často, není tento pojem ani zdaleka tak jednoznačný, jak by se na první pohled mohlo zdát. Nejednotnost výkladu tohoto slova je dána mnohými okolnostmi, které se pokusím blíže rozebrat v následujících kapitolách.

Jako první věnuji pozornost historickým a sociálním okolnostem podílejícím se na definování a ustanovování evropských národů. Zmíním se, v čem tkví specifika utváření evropských národů a nakonec rozeberu lingvistické ustavení pojmu národ ve třech světových jazycích (francouzština, němčina, angličtina) a v jazyce českém. Celou kapitolu následně uzavřu dvěma definicemi národa z *Malého sociologického slovníku*.

1.1 Historický a sociální vliv na definování národa

Především musím podotknout, že v každé z níže rozebraných teorií (2. kapitola) působila na jejich autora specifická historická a sociální situace, jež se promítla do jeho názoru a přesvědčení o tom, co a koho lze označit národem. Soudím, že dalšími z mnoha faktorů, které na autory těchto teorií působily, byl jednak vědecký konsensus uznávaný v době jejich tvorby a také míra obeznámenosti s teoriemi předcházejícími. O této problematice hovoří i Miroslav Hroch ve své knize *Pohledy na národ a nacionalismus*.

To, jak byl národ vnímán nejen běžnými lidmi, ale především popisován vědci, muselo být logicky poznamenáno podmínkami národa, kde badatelé pracovali, z něhož pocházeli a ve kterém vyrůstali. Jinak řečeno každý badatel je nevyhnutelně poznamenán vlivem národa, jež na něj během celého života působí (Hroch 2003, s. 13).

„Někteří, se zabývali problematikou národa v podmínkách kontinuitně existujících národního státu, jako byla Anglie či Francie, takže pro ně byla existence pospolitosti označované jako nation samozřejmostí. Jiní studovali tuto problematiku v podmínkách národního hnutí, kdy se teprve hledalo určení jejich národní pospolitosti a jejího vymezení k pospolitostem jiným. Otázka "práva" na národní existenci, tj. práva na to,

být uznán jako národ, se poprvé zvažovala již v době napoleonských válek, ale byla aktualizována a politizována v průběhu revoluce 1848-1849 ve střední Evropě. Tehdy se zrodilo rozlišení "historických" a "nehistorických" národů, přičemž jen prvním – především Němcům, ale také Maďarům a Polákům – se přisuzovalo "právo" na to, státi se národem“ (Hroch 2003, s. 13).

Tyto události měly významný vliv na utváření definic o národu v druhé polovině 19. století. Společným znakem pro většinu teorií tohoto období bylo primordialistické pojetí národa, které převládalo téměř do druhé poloviny 20. století (Hroch 2003, s 13–14). *„V tomto pojetí byl národ odvěkou kategorií, jejíž objektivní existenci je možno a nutno oživovat, poněvadž je specifickou hodnotou lidského rodu“ (Hroch 2003, s. 14).*

V Německu se ovšem nacházela i mála skupina teoretiků, tzv. statistiků, kteří za jediné objektivní kritérium příslušnosti k národu považovali jedincův vlastní názor na svoji národní příslušnost. Tento koncept se však začal více prosazovat až koncem 20. století. Autoři usilující o národní určení pomocí objektivních znaků si byli stále více vědomi faktu, že není možná existence národa bez sebevědomí svých příslušníků. Naopak teoretikové inklinující k subjektivistickému vymezení národa přestávali odmítat existenci objektivních vazeb mezi jeho příslušníky (Hroch 2003, s. 14).

1.2 Specifika vzniku evropských národů

Jelikož se chci v této práci věnovat výhradně problematice evropských národů, je dobré zmínit několik zásadních specifík v pojetí jejich vzniku.

Evropská podoba vzniku národů je naprosto odlišná od jiných světových oblastí, přičemž lze použít maximálně ještě pro určitou oblast Asie, jelikož v jiných oblastech šlo o naprosto jiné důvody, jež stály za vznikem národů. Je to způsobeno přirozeným vznikem národů typickým pouze pro evropský kontinent, přičemž výrazně záleží na délce tohoto přirozeného vývoje. Například modelování amerických národů bylo ovlivněno Evropou nejen vytvořením politických hranic, ale i masovou imigrací, jež stála za změnou struktury populace. S příchodem evropských

imigrantů do této oblasti je přirozeně spojeno rozšíření a prosazení evropských jazyků a kultury. Velkou roli hraje také vědomí historické sounáležitosti čítající v Evropě mnoho staletí (Baar 2002, s. 57–58).

1.3 Vývoj hesla národ

Stejně jako všechna slova mají svoji etymologii, ani pojem národ není výjimkou. Je tedy vhodné, dříve než začnu věnovat pozornost samotným definicím národa, popsat různé postoje chápání tohoto pojmu ve třech nejpoužívanějších a nejcitovanějších evropských jazycích.

Přestože společným kořenem termínu je latinské slovo *natio*, dostaly překlady do jednotlivých evropských jazyků v různých politických a kulturních sférách poněkud odlišný význam, který přetrvává do nynější moderní doby. Proto je dobré upozornit na rozdílné vnímání tohoto pojmu v angličtině, francouzštině, němčině. Samozřejmě nesmíme zapomenout přihlídnout i k českému jazykovému úzu (Hroch 2003, s. 11).

„V případě termínu "národ" a jeho ekvivalentů v evropských jazycích tkví základní potíž v tom, že se jako nástroje analýzy moderního společenského a kulturního procesu užívá termínu, který vznikl již ve středověku a byl kontinuálně tradován až do novověku“ (Hroch 2009, s. 16).

1.3.1 Národ v anglickém, francouzském a německém jazyce

V angličtině se termín *nation* začal používat jako slovo velmi podobné termínu *state*, které je v encyklopedii z roku 1841 vymezeno zřetelně: *„Jestliže se společnost lidí spojí za účelem vlády a vzájemné ochrany, nazýváme takovou společnost, resp. politický útvar, státem nebo národem“* (Hroch 2003, s. 11).

Velká francouzská encyklopedie z 18. století definuje národ pod pojmem *la nation*, jako velký počet lidí žijících na zřetelně vymezeném území a podřízených téže vládě, ale již v 19. století převládlo určení národa jak státem a společnými zákony, tak i pospolitostí jazyka, k níž se připojuje pospolitost tradic a zvyklostí.

V Německu se velmi dlouho využívalo pojmu *Volk*. Pod tímto slovem byla míněna pospolitost lidí, kteří měli společné zvyky, zákony a jazyk, k čemuž se brzy přičlenil důraz na společný původ. Radikálním se

toto slovo stalo v dobách 2. říše pod vlivem krajního německého nacionalismu. V tomto období se za tímto slovem skrývala pospolitost krve všech, kdo hovoří německým jazykem a žije na území kteréhokoli státu. *Volk* bylo později nahrazeno slovem *Nation*, kterému zůstala výrazná myšlenka národa jako pospolitosti jazyka, kultury a původu (Hroch 2003, s. 12).

1.3.2 Národ v českém jazyce

V předchozí podkapitole jsem pomocí slov M. Hrocha nabídl rozbor slova národ, jak bylo vnímáno v historii tří největších evropských mocností s výjimkou Ruska, jež v tomto kontextu, stejně jako v celé práci, nepovažuji za Evropský stát.

V českém jazyce byl národ definován z počátku podobně jako v německých zemích: jazykem, kulturou a společnými dějinami. Bylo by však mylné se domnívat, že by tento názor převažovat z důvodu německého vlivu. Již Jan Ámos Komenský vymezil národ jako soubor lidí žijících na společném území, majících společné dějiny, společný jazyk a jsou spjati ke společné vlasti (Hroch 2003, s. 13).

1.4 Národ jako heslo v Malém sociologickém slovníku

V poslední části této kapitoly ozřejmím národ skrze *Malý sociologický slovník*. Definování národa se zde nabízí hned v několika podobách a různých formách, což potvrzuje, již dříve vyslovenou, domněnku o nejednoznačnosti tohoto pojmu. Já však vyberu pouze dvě, dle mého názoru nejvýstižnější, definice.

První a stručnější definice vysvětluje problematiku skrývající se pod pojmem národ jedinou větou. „*Osobité a uvědomělé kulturní a politické společenství, na jehož utváření mají největší vliv společné dějiny a společné území*“ (Malý sociologický slovník 1970, s. 242).

Druhá, z mnou vybraných definic, rozebírá danou tematiku znatelně hlouběji a strukturovaněji, než tomu bylo v prvním případě. „*Národ je relativně stabilní pospolitost lidí, charakterizovaná jednou společnou mateřskou řečí svých příslušníků, společným, relativně uceleným a od druhých národů etnickou hranicí ohraničeným územím, určitou hodnotou*

hospodářského života, společnou, relativně jednotnou, specifickou, od druhých národů v té či oné míře odlišnou kulturou, psychikou, zvláštními tradicemi, zvláštnostmi způsobu života svých příslušníků a zvláštním národním charakterem, vyplývajícím ze společného, relativně vůči ostatním uzavřeného způsobu životanárodního společenství i z jeho zvláštních, od druhých národů odlišných historických osudů a zkušeností“ (Malý sociologický slovník 1970, s. 242).

I když jsou tyto definice poměrně výstižné (díky čemuž by se mohlo zdát, že problematiku a pojem národ zcela přesně charakterizují), přesto zde nabídnu několik diametrálně odlišných pojetí (např. *Gellner, Hroch, Meinecke, Renan a jiní*), jako argumenty, které dle mého soudu dokazují nejednoznačnost pojetí národní povahy, jež je tvořena nepřetržitým procesem.

2. Definování národa v evropském kontextu

V první kapitole této bakalářské diplomové práce jsem se zabíral problematikou spojenou s konceptem slova národ. Poukázal jsem na lingvistické rozdílnosti v chápání tohoto pojmu ve čtyřech jazycích a také na historické a sociální podmínky, jež nevyhnutelně ovlivňují všechny sociology, historiky, politology a jiné autory zabývající se definováním národa. V úplném závěru jsem nabídl definici národa, jež nám nabízí *Malý sociologický slovník* z roku 1970.

Druhou část této práce věnuji několika (mnohdy zcela odlišným), definicím národa v evropském pojetí skrze často citované a zmíněné autory (*Gellner, Renan, Bauer, Meinecke a další*). Stejně jako v předešlé části měly na vývoj slova národ velký vliv sociální, historické a kulturní okolnosti, ani při vytváření definic o národu je nelze opomenout.

2.1 Obecné typy a tendence formování národa

Přestože Friedrich Meinecke je zastáncem teze, že každý národ má zcela individuální a osobitou stránku, je si zároveň vědom nutnosti se alespoň sumárně orientovat v tom, jaké obecné typy a tendence lze u podstaty a formování národa rozlišit. Na první pohled zcela odlišně, dalo by se říci s lehkostí a samozřejmostí oproti mnoha jiným teoriím tehdejšího období, přistupuje tento německý teoretik k definici národa.

Dle jeho názoru jsou národy velké mocné pospolitosti života, které vznikly v průběhu dlouhého dějinného vývoje a které procházely neustálým vývojem, takže podstata národa je též proměnlivá. Společné sídlo, společný původ, respektive společná nebo alespoň podobná pokrevní pouta, společný jazyk, společný duchovní život a státní svaz mohou být podstatné znaky národa. Tím však není vyřčeno, že by každý národ musel splňovat všechny tyto znaky společně. Nezbytnou složkou je však přirozené jádro vzniklé na základě pokrevní příbuznosti (Meinecke 1908, s. 46).

2.1.1 Kulturní versus státní národy

Prvním z předpokladů pro vznik národa je územní základna neboli vlast. Zcela jistě existují i národy bez svého pevného území, jde především o kočovné národy. Bohatší obsah bezesporu získaly národy s dlouhodobým

trvalým sídlem. V tomto okamžiku je vhodné, podle názoru Meinecka, rozdělit národy na kulturní a státní.

U prvních jmenovaných je základem především společná kultura, naopak u státních hovoříme o sjednocující síle politických dějin a ústavy. Toto dělení však není zcela striktní a konečné, neboť jak sám autor píše, uvnitř státního národa mohou žít příslušníci různých kulturních národů (Meinecke 1908, s. 47–48).

„Výjimečné postavení mezi evropskými národy mají Švýcaři, Belgičané, Rakušané, kde k pocitu vlastní národní identity jednoznačně přispěla dlouholetá existence společného státu“ (Baar 2002, s. 58). Naproti tomu stojí německý národ, kdy v rámci tohoto velkého kulturního národa, může vzniknout více státních národů (Meinecke 1908, s. 48).

2.1.2 Individualistická hnutí za svobodu

Podle Meineckeho myšlenky moderní éry národa předcházejí individualistická hnutí za svobodu. Jedná se však o dva směry zároveň. První vychází z přirozeného práva a je zaměřené demokraticky, naopak druhé usilovalo o osvobození a lepší postavení nejlepších.

S rostoucí aktivitou individuů korespondovala rostoucí aktivita národa, z něhož nejaktivnější se stala moderní myšlenka národního státu. Starší národní státy Francie a Anglie se omladily a odstranily síly stojící doposud v cestě hlubšího sjednocení národa a státu. Státy se tedy proměnily v národní v okamžiku vnesení smyslu pro pospolitost a energii jednotlivců.

Má to však i své stinné stránky. S rostoucí silou národa roste i význam a síla všech životních oblastí uvnitř. Začínají se prohlubovat existující duchovní, politické a společenské protiklady, které jsou doplněny o protiklady zcela nové. V národě samém se tedy vzájemně střetávají různé směry, které vedou spor o to, který z nich nejvýstižněji reprezentuje národ (Meinecke 1908, s. 50–52).

2.2 Národ jako nahodilost

S myšlenkou F. Meineckeho o zcela individuální osobité stránce národa a jeho neustálém dějinném vývoji zapříčiněného individualistickými

hnutími, jejichž názory a přání se následně odrážejí do povahy celého národa, by se dle mého názoru ztotožnil i A. Gellner.

Přestože se moderní člověk naklání spíše k tomu považovat centralizovaný národní stát za samozřejmost, je zároveň schopný si představit společenskou situaci, v níž je stát nepřítomen. Arnošt Gellner hovoří o národu jako o nahodilosti, která neexistuje ve všech dobách a za všech okolností, ale v našem věku je považována za všeobecnou a normativní myšlenku (Gellner 1993, s. 16–17).

Využívá dvou, jak sám říká, provizorních definic k určení této, v dnešní době, ustálené myšlenky národního státu. „1. *Dva lidé patří ke stejnému národu, když a jedině když sdílejí stejnou kulturu, při čemž kultura znamená soubor myšlenek a znaků a představ a způsobů chování a dorozumívání. 2. Dva lidé patří ke stejnému národu, když a jedině když uznají jeden druhého za náležejícího ke stejnému národu. Jinými slovy, člověk dělá národy; národy jsou plody lidských přesvědčení, loajality a solidarity*“ (Gellner 1993, s. 18).

2.3 Historický přístup

Jeden z mnoha teoretiků národa, Ernest Renan, přistupuje k tématu vzniku, existenci a působení národů, s významným ohledem na historické události. Přesněji řečeno věnoval svoji pozornost dějinným vlivům působícím a majícím vliv na vznik moderních národů.

„Moderní národ je historickým výsledkem série faktů působících stejným směrem. Sjednocení mohla dosáhnout dynastie, jako tomu bylo ve Francii, přímá vůle jednotlivých provincií, jako tomu bylo v Holandsku, Švýcarsku či Belgii, obecný duch, který v pozdní době překonal rozmary feudalit, což je případ Itálie a Německa“ (Renan 1882, s. 28).

2.3.1 Národ bez dynastického principu

Renan zastává názor, že národ může existovat bez dynastického principu. V případě, kdy jsou národy dynastiemi původně vytvořené, se od nich mohou odloučit, aniž by přestaly existovat. Proklamuje tedy kromě práva dynastického i právo národní. Otázkou však zůstává, co lze označit jako kritérium, na kterém je možno národní právo založit. Na tuto otázku

nám nabízí pět různých, nejčastěji zaznívajících, odpovědí na obhajobu národní příslušnosti (Renan 1882, s. 28).

Panovnické sňatky a diplomatické svazky jsou pomíjivé, vzešlé z feudalismu. Jediné neměnné a stále je rasa. V tomto tvrzení je ukryt obrovský omyl a nedomyšlenost následků, které by podle Renana mohly v krajním případě vyústit zničením evropské civilizace. Tento etnografický zřetel se nijak neprojevil při zakládání moderních evropských národů. Francie má keltské, iberské i germánské kořeny. Německo germánské, keltské a slovanské. Itálii obývají Galové, Etruskové, Pelasgové, Řekové a mnoho dalších národů. Britské ostrovy jsou směsicí keltské a germánské krve. Výsledkem je, že čistá rasa neexistuje a stavět politiku na etnografické analýze znamená opírat se o chiméry (Renan 1882, s. 28–31).

Pravidlo, vyřčené o rase, platí stejně tak i o jazyku. Důležitějším, než jazyk, je lidská vůle. Jazyková rozdílnost ve Švýcarsku je naprosto nepodstatná oproti vůli zůstat pohromadě. Dělení indoevropských, semitských a jiných jazyků, které vytvořila srovnávací filologie, se naprosto neshoduje s dělením antropologickým. Kladením přemrštěného významu jazyka se uzavíráme do určité kultury, již považujeme za národní. Je však zásadní mít na mysli, že před kulturou francouzskou, italskou, německou i jakoukoli jinou, existuje kultura lidská.

Postačující základ pro vybudování moderní národnosti nedokáže nabídnout ani náboženství. V naprostých počátcích bylo náboženství spojeno s existencí společenské skupiny, jednalo se v plném slova smyslu o náboženství státní. V dnešní době každý věří a praktikuje náboženské obřady dle libosti. Státní náboženství už neexistuje. Je naprosto běžné být Francouzem, Angličanem, Němcem a zároveň být protestantem, izraelitou, nebo ateistou (Renan 1882, s. 31–32).

Zájmy jsou dalším společným bodem, který vytváří silné pouto mezi lidmi, avšak nestačí k vytvoření národa. Jejich účelem jsou obchodní smlouvy a rozličné způsoby spolupráce či pomoci, ale národnost je z velké části citovou záležitostí (Renan 1882, s. 32–33).

Přirozené respektive přírodní hranice mají na rozdělení národů velký vliv. Geografie hrála v historii významnou roli, neboť podporovala,

v opačném případě zamezovala, šíření národů do nových oblastí. Země poskytuje materiální základ, člověk však musí dodat svou duši. Člověk je pro utváření této svaté věci, již nazýváme národem, vším (Renan 1882, s. 33).

2.3.2 Národ jako duchovní princip

Z předchozí kapitoly je zřejmé, že Renan dospívá k názoru, že ani jedna z těchto rozličných variant uznání národnosti není dostačující k vytvoření principu samostatného národa.

Podle jeho názoru je národ duše a duchovní princip tvořený dvěma částmi slučujícími se v jedinou. Jednou je společné vlastnictví bohatých vzpomínek, druhou je současná vůle a přání kolektivního navázání na přijaté dědictví. Národ je výsledkem dlouhodobého úsilí, odříkání a oddanosti. Naši předkové nás udělali tím, čím jsme. Slavná a hrdinská minulost tvoří kapitál, ze kterého lze vytvořit ideu národa. Mít za zády velké věci a před sebou chuť dosáhnout nových, je pro Renana základní podmínkou existence národa. Národ je velká a pevná pospolitost, podložená sdílením obětí, které byly v minulosti podstoupeny a které jsme schopni podstoupit v současnosti a budoucnosti. Národy ovšem nejsou nic věčného, neboť mají své počátky a budou mít své konce, se změnou lidských tužeb a přání.

V tomto pojetí je tedy národ velkým uskupením lidí zdravého ducha a vřelého srdce, utvářející morální vědomí a nesoucí legitimní právo na existenci. Tento nárok je oprávněný, dokud morální vědomí národa dokazuje svoji sílu oběťmi, které jsou reprezentované ustoupením každého jednotlivce, ve prospěch společnosti (Renan 1882, s. 33–35).

2.4 Vůle jako zdroj národní povahy

Renan kladl důraz na lidskou vůli a ochotu navázat na základy, které tu naši předkové zanechali, pokračovat v jejich dlouhém snažení a dosahovat nových významných národních počinů. Vůle je podstatná pro vytváření národní povahy i pro Otto Bauera, ovšem z odlišného úhlu pohledu.

„Vůle se projevuje v každém procesu poznávání jako pozornost, která volí z velkého množství zakoušených jevů jen určité, a jen je

uvědoměle vnímá: jestliže Němec a Angličan podniknou tutéž cestu, vrátí se do vlasti s velmi rozličným ziskem; chtějí-li německý a anglický učenec zkoumat tentýž předmět, budou jak jejich výzkumné metody, tak i výsledky jejich výzkumů velmi odlišné. Vůle se však ještě bezprostředněji projevuje v každém rozhodnutí: národní povahu bezpochyby vytváří to, že Němec a Angličan budou ve stejné situaci jednat různě; že ke stejné práci přistupují různě“ (Bauer 1907, s. 36).

Dalším bodem, v němž se Renan a Bauer shodují, je jejich názor o národu jako společenství lidí sdílejících společný osud. Zatímco v podání Renana se za společným osudem skrývají historické události, na které máme navázat, Bauer sleduje problematiku společného osudu z pohledu současně probíhajících jevů, ovšem v sociálním a kulturním kontextu každého národu zvlášť. Příkladem mohou být Německo a Anglie v 19. století.

Obě tyto mocnosti prošly kapitalistickým vývojem pod vlivem stejně působících sil. Nelze však deklarovat myšlenku, že by se Němci tímto stali Angličany a obráceně. Neboť společenství osudu neznamená podrobení se stejnému osudu, ale společné prožívání téhož osudu v neustálém propojení. Národ je tedy možné definovat jako společenství povahy, nevyrůstající z podobnosti osudu, ale které vyrůstá ze společenství lidí, sdílejících stejný osud (Bauer 1907, s. 37–38).

2.4.1 Působení kultury

Kultura je samotnou oblastí, které se Bauer poměrně intenzivně věnuje a kterou do problematiky národa promítá. Národ, dle jeho názoru, není pouze přirozeným společenstvím, je i společenstvím kulturním. Povaha jedince je tvořena zděděnými vlastnostmi a především kulturou, která na něj má vliv. Výchovou, právy a mravy, jimž je podřízen, názory na Boha a svět, názory na to, co je mravné a co nikoli, vkusem pro krásu, vědou, politikou a vším kulturním, co jej obklopuje a co na něj působí. Kultura je faktorem podporujícím přísnou diferenciaci národů. Nejprůkaznější je tento fakt v pohraničních oblastech. Lidem z těchto oblastí koluje často žilami krev obou národů, zpravidla to však nezpůsobuje splývání národů právě díky různosti kulturního prostředí (Bauer 1907, s. 39–40).

I přesto, že je kultura národním konstruktérem, její podoby jsou ovlivněny vlivem sociálního společenství. V zásadě můžeme hovořit o třech druzích národního kulturního společenství. První typ nám ukazuje národ, ve kterém jsou příslušníci spojeni především pokrevně, ale zároveň i společnou kulturou zděděnou od svých předků. Druhý způsob národní soudržnosti je reprezentovaný společností, která je založena na diferenciaci společenských tříd. Pojítkem národa v této době už není jednota krve a kultury mas, ale kultura vládnoucích tříd. Masy, složené z rolníků, řemeslníků a dělníků, ve struktuře této podoby nejsou plnoprávními příslušníky národa, přesto na jejich bedrech leží jeho zachování. Poslední typ reprezentuje socialistická společnost budoucnosti, která spojí příslušníky národního společenství opět v autonomně národní jednotu (Bauer 1907, s. 40–41).

2.5 Kolísání mezi evropským a národním

V předešlých částech jsem hovořil o vývoji samostatných národů, o specifikách a zvláštностech jejich vývoje a takřka žádnou pozornost jsem nevěnoval faktu, že vývoj všech evropských národů je také ovlivněn vztahy a působením jednotlivých národů mezi sebou. Touto krátkou kapitolou bych tento poměrně velký, mnou opomenutý, nedostatek rád odstranil a alespoň krátce slovy O. Gassetta zmínil hranici, kterou je nutné vnímat při rozboru evropského národa.

Každý evropský národ, ať už se jedná o Francouze, Brity, Němce či jakýkoli jiný, zakouší ve své historii dvojí podobu života. První se dostává všem (nebo alespoň většině) národům skrze velkolepý systém evropských zvyků (například umělecké směry baroko, renesance, osvícenství a mnohé další, jež v době svého největšího rozsahu působily na všechny národy Evropy). Druhá je však rozlišující, chovající se podle souboru svých osobitých zvyků kulturních a společenských (například specifická pojetí již zmíněných historických uměleckých směrů).

Zároveň existovala staletí, v nichž v evropské společnosti převládal podobný život u každého národa, jako například století deváté, respektive období vlády Karla Velikého, kdy pod vládou jediného panovníka žilo mnoho národů. Naproti tomu nacházíme období, ve kterém nepřevládá

žádný výrazný společný zájem, jako je tomu například převážnou část středověku (Gasset 1993, s. 34–36).

2.6 Národ v období meziválečném a poválečném

Teorie, které jsem zde doposud použil, mají jedno společné. Ani jedna z nich se specificky nevěnuje problematice tvoření národů v dobách meziválečných a poválečných. Této problematice se lehce dotýká Miroslav Hroch ve své knize *Národy nejsou dílem náhody*.

V období mezi první a druhou světovou válkou bylo studium problematiky národů publikováno především v Německu. V této historické etapě převládaly samozřejmě práce s nacionalistickým podtextem, jež byly velmi blízké nacistické rasistické koncepci. Z mnohých autorů, publikujících v tomto období v Německu, bych zmínil jména jako E. Stavenhagen nebo M. H. Boehm, kteří byli úzce spojeni s nacistickým pojetím. Vedle nich však publikovali i někteří sociologové a politologové zajímavé studie navazující na koncepci F. Meineckeho, z nichž bych zmínil jméno J. Fels (Hroch 2009, s. 20).

Zkušenosti s nacionalismem, které přinesla světu a především Evropě druhá světová válka, velice významně poznamenaly historický, sociologický a politologický přístup ke studiu národa. V druhé polovině 20. století se značně zvýšila politická aktuálnost tohoto studia. Diferenciace názorů byla i nadále velmi široká, přesto existovalo několik okruhů, ve kterých existovala většinová shoda.

Především se většina badatelů striktně distancovala od dříve uznávaného a často parafrázovaného primordialistického názoru. Společný názor panoval i v oblasti uznání národa pouze skrze etnické rysy. Národ byl uznán za pevnou politickou, respektive sociální, pospolitost teprve v okamžiku schopnosti doložit důkazy o uvědomění si sounáležitosti a uznání hodnoty jeho příslušníky. Z těchto důvodů, v následujících desetiletích, vyplývá rostoucí význam studia nacionalismu jako subjektivního předpokladu, projevu či podmínky pro existenci národa. I nadále však převažoval názor, že národ je velká skupina lidí, početná pospolitost stanovená objektivními okolnostmi a vědomím sounáležitosti jeho příslušníků (Hroch 2009, s. 21–22).

2.7 Může existovat universální teorie určení národa?

Do tohoto momentu jsem věnoval pozornost způsobům vnímání národní příslušnosti, metodám formování národa, historickým, kulturním, jazykovým, náboženským či společenským příčinám vzniku a existenci národa, čistě z teoretického hlediska.

Dle mého názoru je však vhodné poslední část tohoto bloku věnovat evropským národům, kterým se doposud nepodařilo prosadit svou samostatnost, či svou samostatnost ztratili. Na jejich příkladu bych rád poukázal, že i přes mnohačetné teorie, vznikající několik staletí a pojednávající o tom, co jsou a co tvoří národy, existují i takové národy, které se těžko řadí do jakéhokoli konceptu, neboť nedokázaly dostatečně obhájit svoji samostatnost nebo o ni nestojí.

V západní části Evropy disponují poměrně velkým potenciálem k osamostatnění Baskové, Katalánci a Korsičané, kteří již získali širokou kulturní i teritoriální autonomii. Někteří Baskové se s touto částečnou autonomií nespokojili a stále prosazují myšlenku úplné nezávislosti. Kataláncům míra samostatnosti naopak vyhovuje, k čemuž pravděpodobně přispívá velká roztržitost populace. Korsika se stala územně odloučenou částí Francie již roku 1768, přesto korsický jazyk, inklinující spíše k italštině, se podařilo prosadit do škol až roku 1974, ale již roku 1982 byl ustaven samostatný korsický parlament. V současné době působí Korsika jako oficiálně samostatný národ s rozšířenou autonomií.

Poslední skupinou evropských národů, s hrozbou destabilizujícího vlivu, jsou národy s vlastním státním útvarem, ale velkým počtem příslušníků za hranicemi. Jedná se zejména o Maďary, Albánce a Rumuny, jejichž národní ambice, výsledkem druhé světové války, zůstaly nenaplněny. Navíc po rozpadu SSSR a Jugoslávie se k nim připojili další dva, Rusové a Srbové. Tyto státy jsou reprezentanty rozdělených národů táhnoucích se až na východ do Asie (Baar 2002, s. 60–61).

Jaký vývoj u těchto národů s více či méně prosazenou autonomií v následujících letech nastane, je těžké předvídat. Sociální, historický a politický vývoj v těchto zemích nám jistě mnohé nezodpovězené národnostní otázky rozkryje, jiné snad naopak více zahalí.

Touto úvahou bych zakončil první blok své bakalářské práce věnující se národní otázce v evropském kontextu a začal se zabývat problematikou, skrývající se pod pojmem nacionalismu, ne však nikterak vzdálenou od problematiky národa, ba dokonce si myslím, že vzájemně silně související, doplňující a překrývající se.

3. Nacionalismus

V prvních dvou částech této bakalářské diplomové práce jsem se zaměřil na přiblížení pojmu národ. K této problematice jsem, pomocí několika různých autorů, přistoupil skrze několik hledisek, různorodých úhlů pohledu a v různém časovém období jejich vzniku. Identickým způsobem budu postupovat i při objasňování hesla nacionalismus. Stejně jako v úvodu první kapitoly nabídnu nejprve vysvětlení samotného pojmu nacionalismu a nakonec pro jeho ucelenější definování využiji tentokrát *Velkého sociologického slovníku*.

O potřebě pojem nacionalismus více přiblížit, hovoří Miroslav Hroch. „*Závažným nedostatkem ovšem je, že autoři stále častěji považují za bezpředmětné zamyslet se alespoň nad tím, jak vlastně tento "nacionalismus" definovat. V důsledku toho se v průběhu posledních desetiletí stává tento termín stále mlhavějším – a to jak v jazyce každodenní politiky, tak i v odborné literatuře*“ (Hroch 2009, s. 30).

3.1 Vznik a rozvoj nacionalismu

Stejně jako tomu bylo u pojmu národ, i nyní se pokusím blíže definovat pojem nacionalismus. To, že je chápán nejednoznačně, je patrné i ze slov Miloše Řezníka, která uvádí v knize *Formování moderního národa*. „*Jen málokde narážíme na takovou míru sémantické mnohoznačnosti jako u pojmu nacionalismus*“ (Řezník 2003, s. 19).

Nacionalismus se, dle jeho názoru jako samotný pojem, rozšířil až ve 20. století, jako reflexe jevů ze století předcházejícího. Zdůrazňuje, že v jeho pojetí není nacionalismu apriorně připisován žádný pejorativní citový náboj či negativní konotace. Na fakt, že tomu tak v mnoha zemích Evropy, v pojetí veřejnosti a dokonce mnoha odborníků, je i mnoho let po válce a rozpadu komunistického bloku, poukazuje M. Hroch. „*Navíc je tento termín v angličtině i v němčině – a ještě více v ruštině a češtině – podvědomě či vědomě spojován s negativními projevy existence národů a zápasů "ve jménu národa"*“ (Hroch 2009, s. 17).

Odlišnost mezi slovy národ a nacionalismus, kromě významové roviny, je ukryt především v době a místě jejich vzniku. Zatímco termín národ lze datovat do dob stejně starých jako je samotná sociální realita,

nacionalismus je v tomto ohledu novotvarem. Setkat se s ním můžeme již v 19. století, vždy však v souvislosti politického diskursu, nikoli jako složkou terminologického instrumentáře. Nástrojem vědecké analýzy se stal až v druhé polovině 20. století. Nacionalismus od tohoto okamžiku označuje politický (respektive myšlenkový) postoj a názor vztahující se k určitému systému hodnot (Hroch 2003, s. 13).

3.1.1 Uznání, vývoj a dělení nacionalismu

Myšlenku o vzniku, šíření a vývoji pojmu nacionalismu rozvádí M. Hroch hlouběji ve své další publikaci, která vyšla pod názvem *Národy nejsou dílem náhody*. Zde poukazuje na fakt, že „*nacionalismus*“ jako nový analytický směr vznikl v americkém prostředí. Odkazuje zde na dílo C. Hayese. Jeho definice nacionalismu byla původně kritická. Hroch uvádí Hayesovo tvrzení následovně: „*Hrdé a vychloubačné smýšlení o vlastním národě, doprovázené nepřátelským postojem k národům jiným*“ (Hroch 2009, s. 20). Od tohoto pejorativního soudu však později opustil a dospěl k názoru, že je potřeba diferencovat několik typů nacionalismu (humanistický, jakobínský, tradicionalistický, liberální a integrální, který je mimochodem reprezentovaný fašismem a nacismem). O změně jeho postoje svědčí i snaha o určení neutrální podoby nacionalismu, kterou viděl ve sloučení patriotismu s uvědoměním si národnosti.

Hroch odkazuje i na M. S. Handmanna, který podle něj jako první přenesl tento pojem z politických debat do roviny politologické analýzy. V této analýze rozlišoval tři podoby nacionalismu. První označil jako nacionalismus *utiskovaných* lidí (Poláci, Irové), druhý jako nacionalismus *iredentistický* (Italové, Srbové) a poslední, reprezentovaný například Francouzi, byl *prestižní* (Hroch 2009, s. 20).

Dalším z mnoha autorů, na které M. Hroch ve svém díle odkazuje, je L. Wirth a jeho typologie pocházející ze třicátých let. V ní se neshoduje s typologií J. Hayese, založené na komplexní charakteristice jednotlivých typů. Podle něj je nutné brát zřetel na požadavky nacionalistických hnutí. Podle povahy těchto požadavků může být jakýkoli nacionalismus dominantní a hegemoniální, stejně jako marginální a menšinový (Hroch 2009, s. 20).

3.2 Nacionalismus v Evropě po 2. světové válce

Zásadním zlomem pro vnímání nacionalismu je období po druhé světové válce, která přinesla neblahé zkušenosti s tímto myšlenkovým proudem. Především se zvýšila politická aktuálnost a samozřejmě angažovanost autorů. Pro Evropský vývoj nacionalismu považují jako určující následky rozdělení kontinentu na západní a východní polovinu nedlouho po skončení 2. světové války. Mezi těmito dvěma nesourodými polovinami vyrostla takřka neviditelná zeď neumožňující téměř žádnou kooperaci či debatu. Základní myšlenku z tohoto období od H. Kohna se pokusil interpretovat opět M. Hroch.

Hroch tvrdí, že podle Kohna by měl být rozlišován dvojitý nacionalismus. Pokrokový, demokratický a liberální, vycházející z anglického liberalismu a myšlenek Velké francouzské revoluce, jenž se zrodil v západní Evropě. V opozici stojící iracionální, mytologický, autoritativní a reakční nacionalismus, určovaný zejména německou jazykovou definicí národa a převažující ve východní části Evropy. Toto odměřené rozdělení později Kohn zmírnil tím, že uznal existenci demokratických států i ve východní části Evropy, přesto jeho dichotomie byla inspirací mnoha badatelům (Hroch 2009, s. 23).

Hroch soudí, že tohoto faktu si byl vědom i Louis Snyder, který Kohnovu dichotomii objasňuje slovy: *„Na západě se vytvořily národní státy, jejich politické hranice byly zhruba totožné s národními, na východě byly státní a národní hranice zcela odlišné. Na západě vznikla sekularizovaná, racionalistická společnost z boje za svobodu, ústavu a občanská práva, na východě představoval nacionalismus autoritativní pojetí společnosti, která odmítala cizí (tj. západní) vlivy, i když se jim nemohla vyhnout. Na západě byl národ politickou skutečností a pospolitostí rovnoprávných občanů, na východě se představa národa opírala o iracionální koncepci lidu, pracovala s historickou mytologií a s představou "národního poslání". Západní nacionalismus zdůrazňoval občanská práva jedině bez ohledu na jeho sociální či etnickou příslušnost, na východě se zdůrazňovala kolektivní práva a rozdílnost ras i tříd. Nacionalismus nebyl na východě zakotven v občanské společnosti, ale byl*

odrazem a součástí úsilí překonat pocit vlastní méněcennosti“ (Hroch 2009, s. 22–23).

3.3 Nacionalismus versus patriotismus

V předchozí kapitole jsem hlouběji hovořil o problematice dichotomického vnímání pojmu nacionalismu. S tímto způsobem chápání nacionalismu pracovalo hned několik autorů (např. *E. Balibar a L. Snyder*). Objevilo se však i mnoho badatelů, kteří se s tímto problémem snažili vyrovnat razantnějším způsobem, tedy nahrazením pozitivní složky nacionalismu, pokud lze vůbec rozdělit na dvě či více složek, jiným pojmem. Nejužívanějším se stal pojem patriotismus.

Osobně bych však spíše hovořil o nacionalismu utvářeném specifičností situace a historicky ovlivněnými okolnostmi, jehož následky měli pozitivní či negativní dopad na národ, stát a jeho okolí. O. Dann k tomuto problému přistupuje podle M. Hroch tak, že nacionalismu by mělo být ponecháno označení pro národní egoismus, povyšování zájmů vlastního národa nad ostatní či kladení práva národní pospolitosti nad práva jedince. Tuto tezi dále srovnává s názorem P. Bagge, který je toho názoru, že pozitivní projevy národního vědomí by měly být označovány například národním cítěním, láskou k vlasti a zejména patriotismem.

S touto myšlenkou by jistě souhlasil i D. Kluxen-Pytha, jenž slova nacionalismus a patriotismus staví do opozice z hlediska etiky. Jeho myšlenky z knihy *Nation und Ethos*, Hroch ve své knize parafrázuje (Hroch 2009, s. 33–34). „*Přijetí národní příslušnosti a patriotismus se ztotožňuje s přijetím osobní morální identity a principu solidarity. Tento přístup je ostatně odedávna zcela běžný v českém jazykovém kontextu, při rozlišování pozitivního vlastenectví a negativního nacionalismu“* (Hroch 2009, s. 34).

V současné době existuje hned několik termínů, které mohou sloužit jako náhrada nacionalismu (například *národní vědomí, národní myšlení*, v angličtině a němčině je to *belonging* respektive *Zugehörigkeit*, jímž se chápe vědomí přináležitosti jedince k nadosobnímu celku). Sociální vědci i historikové jsou si stále více vědomi nedostatečnosti tohoto pojmu a úspěšně hledají alternativy, umožňující přesnější a zároveň diferencovanější pohled na společenské procesy (Hroch 2009, s. 40).

3.4 Nacionalismus ve Velkém sociologickém slovníku

Oproti malému sociologickému slovníku, který jsem využil v první části pro definici národa, je ve velkém sociologickém slovníku nabízen pouze jeden, o to však rozsáhlejší výklad hesla nacionalismus.

„Intenzivní národní uvědomění, které se vyhraňuje v protikladu k příslušníkům jiných národů. Rozmach nacionalismu v západní a střední Evropě spadá do doby od Francouzské revoluce do poloviny 20. století. Francouzský nacionalismus vyvěral z revolučního nadšení a protirevoluční aliance evropských monarchů. Politické semknutí národa, odstranění regionálních rozdílů, výhradní užívání jednoho jazyka a posléze politická expanze navazující na dřívější vlivy kultury byly hlavními znaky francouzského nacionalismu této epochy. Jeho impuls podnítil vzplanutí nacionalismu německého, a ten dal podnět vzniku nacionalismu u sousedních národů slovanských. U balkánských národů se nacionalismus šířil jednak z odporu k osmanskému panství, jednak ze vzájemných protikladů. Termín občanský nacionalismus je také použitelný pro vyhraněnou loajalitu občanů států sdružujících více než jednu národnostní skupinu, jako je například Švýcarsko a Belgie“ (Velký sociologický slovník 1996, s. 664).

4. Definování nacionalismu v evropském kontextu

Ve třetí kapitole jsem se zaměřil na problematiku vývoje a chápání pojmu nacionalismus. Jeho vznikem v kontextu americké společnosti a jeho šířením od oblasti politických debat, až k politické analýze. Následně jsem se zmínil o několika jeho typologických variantách v meziválečném období. Upozornil jsem na změny v chápání tohoto pojmu po druhé světové válce, která byla, soudím, primární příčinou pro vznik dichotomických teorií. Tyto teorie se následně, dle mého názoru, staly podnětem pro hledání a využívání jiných pojmů, či slovních spojení, které by nebyly natolik pejorativně zatíženy minulostí. V poslední části jsem předložil vybranou část definice o nacionalismu, kterou nabízí *Velký sociologický slovník*.

Čtvrtou kapitolu věnuji několika teoriím, jež se snaží vypořádat s problematikou nacionalismu, ovšem z různých úhlů pohledu a s důrazem na rozdílné fragmenty společnosti, kultury, jazyka a jiné další. Je však vhodné připomenout, že i v této problematice je nutné brát v úvahu historické, sociální a kulturní okolnosti, které na každého autora působí z jedinečné perspektivy a v jiné časové návaznosti.

4.1 Nacionalismus jako politické přesvědčení

Z pohledu badatele Hanse Kohna je nacionalismus politickým přesvědčením, které zabezpečuje soudržnost moderních společností a zároveň legitimizuje jejich nárok na autoritu skrze oddanost většiny občanů národnímu státu, jakožto jediné ideální, přirozené a normální formě politické organizace, ale zároveň neoddělitelné oblasti společenské, kulturní a ekonomické aktivity (Kohn 1968, s. 87).

„Tato pojivá a integrační síla může působit silněji či slaběji, vždy v závislosti na epoše, stavu techniky, na politických, vojenských nebo hospodářských poměrech a na dalších faktorech, jež je teprve třeba prozkoumat. Příslušníky určitého národa k sobě může poutat částí jejich duševních sil, ale může je také zcela pohltnout, může jim kromě sebe dovolit jiné vazby, nebo si nárokovat celý jejich duševní život, jejich osobnost, jejich život a smrt“ (Lemberg 1964, s. 76).

Nacionalismu považuje za neznámý ideový proud až do 18. století, kdy nastartoval svůj rozvoj v Severozápadní a Severní Americe. Od tohoto

okamžiku se však začal šířit nesmírným tempem a od poloviny 20. století už působí jako univerzální hybná síla soudobé historie na globální úrovni.

Jeho projevy nalezneme v demokratických, fašistických i komunistických ideologiích. Společnost, v níž se nacionalismus prosazuje, jej zároveň formuje do vlastní podoby skrze místní sociální strukturu, duchovní strukturu, kulturní historii a geografickou polohu. Nelze, stejně jako tomu bylo u národu, hovořit o univerzální podobě nacionalismu, přestože určité rysy jsou všem formám společné (Kohn 1968, s. 87).

V návaznosti na myšlenku o neuniverzální povaze nacionalismu je vhodné v Kohnově pojetí zmínit něco málo o jeho šíření. *„Jako fenomén moderní evropské historie je rozmach nacionalismu úzce spojen s počátky prosazování se suverenity lidu, teorií vládnutí na základě aktivního „souhlasu ovládaných“, rozvojem sekularismu, oslabováním dřívější náboženské, kmenové, rodové či feudální loajality a s postupem urbanizace, industrializace a zdokonalováním prostředků komunikace“* (Kohn 1968, s. 88).

Podle Kohna byl nacionalismus od počátků politicky revolučním hnutím s cílem ustanovení zcela nové politické entity, tedy států, jejichž hranice budou totožné s etnickými či lingvistickými hranicemi. To mělo za následek naprostou změnu politické mapy střední, středovýchodní a jihovýchodní Evropy takřka během jednoho staletí, přesněji v letech 1815 až 1820.

V druhé polovině 19. století byl nacionalismus v Německu, Itálii, Francii a Španělsku pokládán za politickou doktrínu pravicově orientovaných vyšších tříd. Ve 20. století však získal další revoluční rozměr, neboť se stal sociálně revolučním hnutím. Hlavním požadavkem byly rovné příležitosti pro všechny příslušníky národa. Od poloviny tohoto století se všechna „mladá“ nacionalistická hnutí ztotožňovala se socialistickými (Kohn 1968, s. 88–89).

4.1.1 Univerzální charakteristiky nacionalismu

Jak už jsem v kapitole 4.1 poznamenal, i když podle H. Kohna nelze hovořit o univerzální podobě evropského nacionalismu, najdeme u něj jisté

charakteristiky, které jsou typické ve všech jeho podobách i formách. Hans Kohn zmiňuje tři, dle jeho názoru, nejvýznamnější.

První z nich je kulturní sebeurčení, které hraje prakticky stejně významnou roli jako sebeurčení politické. Je kladen důraz na mateřštinu, politickou prestiž jazyka a nezastupitelnou pozici mají lidové tradice. Významným měřítkem je samozřejmě dostupnost kultury nevzdělaným třídám.

Dalším bodem je rasová čistota, která představovala v historii často teoretický základ národnosti. Krajní podoby dosáhl požadavek rasové výlučnosti v národně socialistickém Německu. Německá říše se pokládala za pravou otčinu a ohnisko loajality všech osob německého původu bez ohledu na státní občanství a dokonce osobní rozhodnutí.

Třetím z nejvýraznějších společných rysů nacionalismu je národní nadřazenost. S rozmachem nových národních států začaly konflikty o hraniční území. Snahou všech bylo uplatnit historická práva z dob největší územní rozlohy. Například Srbsko a Bulharsko sváděly boje o Makedonii, která byla dříve součástí obou těchto zemí. Některé osvobozené národy se později samy staly utiskovateli. Mnohé státy, patří mezi ně například Polsko a Československo, přestože byly etnicky smíšené, se pokládaly za mocenské nástroje „státotvorné“ národnosti, která mezi obyvateli převládala, a ostatním národnostem upíraly rovné postavení (Kohn 1968, s. 90–93).

Přesto, že jsem stejného názoru jako H. Kohn, o různorodosti národních nacionalistických formách s určitými společnými znaky, nesdílím jeho názor, jímž označuje národní nadřazenost, jako základní znak nacionalismu. Podle mého soudu je národní nadřazenost jen jednou z krajních podob nacionalismu, neboť většina národních hnutí směřuje za obhájením svého národa, nikoli za jeho expanzí, jako tomu bylo například v nacistickém Německu, o kterém se zmíním později v poslední části této práce.

4.2 Nacionalismus jako doktrína a význam jazyka

V kapitole 4.1 jsem zmínil, že Hans Kohn datuje vznik nacionalistických myšlenek přibližně do konce 18. století, čímž se liší od většiny autorů zabývajících se podobnou problematikou. Jiného názoru je

například i britský historik Elie Kedourie, který vznik nacionalismu nalézá v Evropě (*tímto tvrzením se liší například s M. Hrochem nebo právě H. Kohnem, kteří prosazují myšlenku vzniku nacionalismu v americkém prostředí*) v první polovině 19. století. Nestejné nazírání na období vzniku nacionalismu však není jediným bodem, ve kterém se s americkým historikem Hansem Kohnem rozchází. Různá jsou i Kedourieho stanoviska k charakteristikám tohoto národního myšlenkového proudu.

Nacionalismus v jeho podání představuje doktrínu, jež si činí oprávnění na určení kritérií jednotlivých skupin obyvatelstva, které jsou způsobilé k tomu mít vlastní vládu. Kritérium legitimního výkonu moci ve státě a kritérium správné organizace mezinárodního společenství (Kedourie 1993, s. 100). „*Tato doktrína, stručně řečeno, hlásá, že se lidstvo přirozeně dělí na národy, že národy rozeznáme podle jistých charakteristik, které je možno zjistit, a že jediným legitimním typem vlády je vlastní národní vláda*“ (Kedourie 1993, s. 100).

4.2.1 Význam jazyka pro nacionalismus

Kedourie se také hluboce zamýšlí nad smyslem jazyka pro nacionální hnutí. Shledává v něm nástroj určení rozdílnosti mezi jednotlivými lidmi. Jazyk není pouhým nástrojem racionálních výpovědí, ale prostředkem pro vyjádření vnitřního prožitku. Je výsledkem dlouhého historického vývoje a odkazem specifické tradice. Kedourie cituje myšlenku Herdera, který hovoří o zrodu jazyka ze snahy člověka vyjádřit své pocity. Jazyk je tedy nejdůležitějším kritériem pro uznání existence a práva vytvořit vlastní stát. Národ se tak stává lingvisticky homogenní masou se schopností působit jako magnet i na skupiny žijící za hranicemi a hovořící stejným jazykem (Kedourie 1993, s. 101–103).

„*Někdy se tvrdí, že existují dvě či více verzí nacionalismu, přičemž ta lingvistická je pouze jednou z nich, a na podepření názoru, že nacionalismus může být rasový, náboženský atd. se předkládá nacistická rasová teorie. Ve skutečnosti však není mezi lingvistickým a rasovým nacionalismem žádný jednoznačný a výrazný rozdíl*“ (Kedourie 1993, s. 103).

4.3 Psychologie nacionalismu

Z výše uvedeného se dá dojít k úvaze, že celá nacionalistická myšlenka je založena na celospolečenském požadavku růstu, jedinečnosti, popřípadě nadřazenosti svého národa oproti národům jiným. Toto přesvědčení je také podstatou celé psychologie nacionalismu.

Pro člověka je důležitá možnost a potřeba oddat se kolektivu, kterému připisuje nějaké hodnoty. Příčinou, skrývajícím se za tímto chováním, je snaha o vlastní duševní sebezpotvrzení a sebeospravedlnění, které není člověk schopen najít sám v sobě. Nalézá ho ve vědomí, že existuje jako nástroj nebo zmocněnec vyšší moci ve službách nějaké ideji nebo společenství, jež považuje cennějšími než sebe sama (Lemberg 1964, s. 76–77).

„Pojívá síla národa spočívá právě v tom, že moc a respekt jednotlivce je zrušena ve prospěch národního společenství. Jednotlivec může svou službou kolektivu dosáhnout vyššího postavení a většího vlivu, ale nikoli bez vlastní oddanosti, bez obětování své osobnosti a svého sebeurčení“ (Lemberg 1964, s. 76).

Psychologická a sociálněpsychologická literatura pokládá takovou potřebu potvrzení *Já*, pomocí příslušnosti k určité skupině, za znak rozumově nesuverénního či méněcenného typu osobnosti, jež lze potlačit výchovou a osvětou. To je však pouze jeden z možných úhlů pohledu. Lidem, odkazujícím oddanost nadindividuálním systémům do oblasti slabosti a patologie, by se dílo zakladatelů náboženství nebo států muselo zdát velkým patologickým projevem zapříčiněným zanedbáním výchovy a osvěty, od kterého by se lidé měli postupně oprostít (Lemberg 1964, s. 77).

Je tedy nasnadě uznat, že v této lidské potřebě dosáhnout sebezpotvrzení a sebeospravedlnění, tkví psychologický předpoklad integrace rozsáhlejších skupin. Tyto, řekněme umělé, skupiny vznikají na stejném základě, jako skupiny přirozené, z nichž nejzásadnější jsou bezesporu rodina a primární skupina.

Obě tyto skupiny, tedy umělé a přirozené, fungují na stejném principu poskytování pocitu ochrany a bezpečí. Jak jinak by šlo vysvětlit, že

se národní uvědomění probouzí nejčastěji a nejsilněji v dobách ohrožení národního společenství nebo zbavování národních práv (Lemberg 1964, s. 78). „Už zde se stává zřejmým, že v těchto psychologických kořenech nacionalismu tkví jeho etická ambivalence, která je pro nacionalismus typická: oddanost národu může přinést jak významné činy, oběti a hrdinství, tak fanatismus a zločiny“ (Lemberg 1964, s. 78).

4.4 Nacionalismus není univerzální ani věčný

Do této chvíle byla má pozornost věnována předpokladům pro vznik nacionalismu. Především jsem zde napsal mnoho informací, které by mohly nabádat k úvaze, že prosazení myšlenek nacionalismu je univerzální všem národům, kdy proměnnými jsou použitá síla na jeho prosazení, prostředky k tomu použité a samozřejmě znaky deklarované jako základ daného národa, tedy různé kombinace jazyka, kultury, historie, území a mnoha dalších specifických znaků. Vyslovenou domněnku bych rád v této poslední krátké kapitole, s odkazem na E. Gellnera, vyvrátil a poukázal, že nacionalismus je typickým znakem téměř výhradně státním národům v moderním pojetí.

Nacionalisté často inklinují k hypotéze, že stát je univerzální institucí lidské společnosti, což není ani zdaleka pravdou. Společnosti, které můžeme nazvat bezhlavé, dokáží udržovat řád, aniž by disponovaly specializovanými institucemi a lidskými zdroji k jeho vynucení. Pořádek lze udržovat například vnitřní opozicí jednotlivých skupin nebo prostřednictvím shromáždění, která zabraňují institucionalizaci a delegování odborníků na určité volební období.

Z toho vyplývá, že problém nacionalismu se objevuje výhradně v prostředí, které vnímá státy jako samozřejmost a nutnost. Z toho usuzuji, že je Evropa v moderních dějinách pro tento druh smýšlení snad nejcharakterističtějším územím. Přesto je dobré podotknout, že podle Gellnera není pravda, že by lidé ve všech dobách usilovali o překrytí sociálních a kulturních jednotek. Lidé netoužili vždy a všude být pouze mezi svými a vyřazovat či eliminovat jiné. Tento předpoklad je dán pouze nacionalistickým pohledem na sebe samý, jako na univerzální, věčný a platný princip (Gellner 2002, s. 20–21).

Zde se tedy promítá problematika toho, jak se nacionalismus jeví sám sobě a jaký opravdu je. „*Nacionalismus skutečně sám sebe vnímá jako univerzální, věčný a veskrze platný princip. Podle tohoto názoru je zkratka "přirozené", jestliže chceme, aby si lidé přáli žít se svými soukmenovci, aby pociťovaly nechuť k životu s lidmi odlišné kultury a především, aby odmítali snášet stav, kdy by jim takoví lidé vládli*“ (Gellner 2002, s. 21). Toto jsou pravděpodobně nejčastější společné znaky nacionalistických teorií. Pokud na tuto perspektivu přistoupíme, je nutné objasnit pouze momenty porušení tohoto principu. Pokud se však vrátíme do historie, jen marně bychom tento proklamovaný nacionalistický princip nacházeli (Gellner 2002, s. 21).

Tohoto faktu jsou si vědomi i sami nacionalisté. Absenci nacionalismu v minulosti odmítají s tvrzením, že nacionalismus tu existoval, pouze v danou dobu spal. Náš národ je tu od nepaměti a naším úkolem je národní duch probudit, neboť národy jsou stavebními kameny lidstva. Údělem lidstva je kulturní rozmanitost, jež je možná skrze specifické národní kultury, nikoli prostřednictvím strnulé univerzality. „*Spánek nacionalismu*“ je tedy jednou z klíčových doktrín nacionalismu, neboť obhajuje přirozené, samozřejmé a univerzální postavení, které se nacionalistickému principu přisuzuje.

Ideálním příkladem k otázce probuzení národního vědomí je heslo: „*Deutschland erwache!*“ (Probud' se, Německo!), které bylo v nacistickém období hojně používané. Druhým nejvíce skloňovaným pojmem ve snaze vzkříšení národního ducha se stalo heslo „*buditel*“, které bylo používáno ve středoevropských a východoevropských zemích (Gellner 2002, s. 22–23).

Úvahou o neuniverzálnosti a nestálosti nacionalismu bych ukončil tento blok své práce věnovaný nacionalismu a zabýval se v další části problematice Německého nacionalismu od 19. století, až po zahájení druhé světové války, jež byla vyhocením předešlých událostí, z nichž německý nacionalismus byl jednou z nejpodstatnějších.

Je nesporné, že právě v Německu dosáhl nacionalismus, zejména v meziválečném období a v průběhu druhé světové války, ohromných a zcela svébytných rozměrů. Základem tohoto rozsahu bylo horlivé úsilí většiny obyvatelstva za prosazení německých nacionalistických myšlenek

a „práv“. Neobyčejné míry zde dosáhla oblast národní hrdosti a nadřazenosti vůči ostatním národům, jež přerostla v enormní, v lidské historii nesrovnatelnou, antisemitskou a etnickou nesnášenlivost především vůči židovskému národu.

5. Vývoj německého nacionalismu od roztržitého národa, po druhou světovou válku

V páté a zároveň poslední části své práce se zaměřím na problematiku nacionalismu u německého národa v období od Vídeňského kongresu roku 1814 do propuknutí druhé světové války, která byla vyvrcholením nacistického přesvědčení o nadřazenosti německého národa.

Považuji však za nutné upozornit, že tento národní nacionalismus jsem nevybral jako nositele zastupujícího mnohé z tradičních, obecných a univerzálních znaků nacionalismu, pokud nějaké takové reálně vůbec existují, ale z důvodu jeho nenápadného objevování se, sílícího vzestupu, až k jeho obrovskému extremismu a neuvěřitelně velké ničivé síle toužící po expanzi a podmanění „podřadných“ národů.

Dalším z faktorů, který dělá tento národní nacionalismus zcela specifickým, je skutečnost, že z původně malých nesourodých skupin obyvatel roztržitých v 19. století do více jak 300 zemí v oblasti střední Evropy, se takřka během jednoho staletí stala jednotná masa všech věkových kategorií založená na fanatické oddanosti národu a toužící po rozšíření svého životního prostoru.

Neopomenutelný je fakt, že k takovéto míře prosazování národní identity by pravděpodobně nedošlo, kdyby tento nově oživený, dobře fungující a rychle sílící národ nebyl naprosto ekonomicky, politicky a společensky odříznut od zbytku Evropy po prohře v první světové válce. Z velké části právě tyto sankce, které směřovaly Německo ke stále většímu ekonomickému propadu, probudily v německém národě potlačenou národní hrdost, touhu po odplatě, touhu po prokázání své síly a své nadřazenosti vůči mnohým etnikům a ostatním, nejen evropským, mocnostem.

5.1. Snahy o sjednocení Německa po Vídeňském kongresu

O možnosti národních států se v Evropě počátkem 19. století příliš neuvažovalo. Zástupci států, kteří se sešli na Vídeňském kongresu, měli o společenství evropských států zcela rozličné názory. V otázce sjednocení Německa v tomto okamžiku Hagen Schulze přímo cituje slova Fridricha von Gentze: „*Sjednocení všech německých kmenů do jednoho celistvého státu, je definitivně odbytým a tisíciletou zkušeností vyvráceným snem*“

(Schulze 2003, s. 196). Gentze tento názor zastává z přesvědčení o „nebezpečném přízraku“, jež by se sjednocením Německa vyburcovalo (Schulze 2003, s. 196).

Německý spolek, který po Vídeňském kongresu vznikl, byl svěřen do rukou Habsburků. Politická nejednotnost Německa odporovala představám německých nacionalistů o silném a jednotném státě, navíc mu neprospívala ani po stránce ekonomické (Bělina, Kučera a kol. 1995, s. 98).

Jedním z důvodů, proč stály tehdejší Evropské mocnosti proti spojení malých německých zemí v jeden mocenský celek, byla závislost rovnováhy evropského politického systému na roztržitosti a nesourodosti v oblasti střední Evropy (Schulze 2003, s. 198). „*Prostřední část Evropy, jež se prostírala od Baltu až k Jadranu a Tyrhénskému moři, od sebe oddělovala jednotlivé velmoci, dbala, aby se mezi nimi udržoval vzájemný odstup a zabraňovala jejich bezprostředním střetům*“ (Schulze 2003, s. 203).

Mnoho státníků bylo znepokojeno myšlenkou Německa, jako sjednoceného národního státu. Tento princip byl v Evropě akceptován pouze u Velké Británie, Francie, Španělska, Portugalska, Nizozemska a Švédska, kde se pojil s legitimní mocenskou silou. Samostatnost malých německých a italských státek byla zárukou rovnováhy v Evropě (Schulze 2003, s. 198–199, 204).

5.1.1 Vystoupení Rakouska z Německého spolku, Německé říše

Vystoupením Rakouska z Německého spolku roku 1866 byl Německý spolek vystřídán Severoněmeckým, jenž pod vedením Pruska sjednotil německé státy severně od Mohanu. Příležitost k připojení jihoněmeckých států vznikla v letech 1870-1871, tedy v době prusko-francouzské války, na základě spojeneckých úmluv. V této době se završilo politické sjednocení německých států, neboť národní uchvácení, jež se zmocnilo německého obyvatelstva i veřejného mínění, vystavilo vlády jihoněmeckých států enormnímu tlaku (Bělina, Kučera a kol. 1995, s. 124, 126).

Německá říše vznikla tedy spojením států Severoněmeckého spolku a jižního Německa, na základě nové říšské ústavy dne, 1. ledna 1871. Nové

bylo i zavedení pojmů císař a říše, které propůjčovaly německému národnímu státu zcela novou legitimitu (Schulze 2003, s. 224). „*Nová říše se definovala stejně, jako to již předtím učinil Severoněmecký spolek, tedy jako "věčný svazek na ochranu spolkového území a v něm platného práva, jakož i k pěstování blaha německého národa," jak stálo v preambuli k její ústavě*“ (Schulze 2003, s. 224).

5.2 Imperiální národní stát v letech 1871 – 1914

V několika předchozích odstavcích jsem věnoval pozornost vzniku Německé říše, jako samostatného národního státu. Nyní se budu zabývat vývojem tohoto, obzvláště v moderních dějinách, velmi mocného národa.

Vznikem samostatné Německé říše stanuly uprostřed Evropy, v podobě Německa a také samostatné Itálie, dvě rozlehlé mocnosti, které nezapadaly do dříve charakteristicky rozdělené mapy kontinentu. Mocnosti Anglie a Francie ze západu a Rusko z východu, na tuto skutečnost reagovaly způsobem, jenž se počátkem 20. století vyhrotil kompletní změnou podoby národních států v Evropě (Schulze 2003, s. 230).

5.2.1 Vnitřní ustavení Německé říše

Uznáním samostatného Německa byl sice splněn požadavek na svobodu německého národa, vyvstal tu však problém vnitropolitický. Úkolem bylo dosažení národního smíru mezi protichůdnými společenskými skupinami, zájmy a požadavky. K rozmanitosti a mnohotvárnosti sociálních a ekonomických zájmů přibyla sporná otázka národnostních menšin. Otto von Bismarck tento problém řešil tak, že skupiny neshodující se s koncepcí monarchistického národního státu nejdříve izoloval a později prohlásil za nepřátele říše (Schulze 2003, s. 245).

Pokud jde o řešení sporů se sociálními demokraty a katolickou církví, nemohl použít tak razantních opatření, což přispělo k jeho nezdaru. „*Bismarck považoval za hlavní protivníky sociální demokraty a katolickou církev. V sedmdesátých letech zahájil Kulturkampf, který měl zlomit katolický vliv v zemi, avšak nebyl zde příliš úspěšný*“ (Bělina, Kučera a kol. 1995, s. 171).

Velký význam v této době sehrávala německá armáda, která sebe sama považovala za jediný orgán ochraňující stát vůči vnějšímu i vnitřnímu nepříteli. K tomu přispívala úcta, již se armáda od dob válek za sjednocení těšila a po těchto válkách byla stále chloubou německého národa. To všechno však mělo za následek, že proces integrace stagnoval, neboť Německo zůstávalo i nadále vnitřně roztržité.

Tuto poměrně vyhrocenou situaci velké nejednotnosti Německa musel vyřešit stát jakožto konstruktér správy, výchovy, vzdělávání a přerozdělování prostředků. Jeho základy se pevně opíraly o ideologii, jež ho stavěla nad protikladné zájmy společnosti a činila je na ně nezávislémi. V podstatě se tedy jednalo o antidemokratický, autoritářský systém (Schulze 2003, s. 247, 249).

Od devadesátých let neobhajovala nacionální zájmy pouze vláda, ale i rostoucí počet nacionalistických spolků a organizací. Roku 1891 vznikl Všeněmecký svaz, rok na to Lodní spolek a následně ještě několik dalších nacionálních organizací (Bělina, Kučera a kol. 1995, s. 171).

5.2.2 Válka jako očištění národa

Zvyšující se vliv socialismu a nenávisť vůči židovskému náboženství, to byly jedny z mnoha důvodů rostoucí touhy po válce, touhy po radikálním zbavení národa všech dobových zlořádů. Národní integrace se uskutečňovala skrze vojenské organizace. Tento německý způsob dosažení národního konsensu vyvolával díky nacionalistickým organizacím nápadnou pozornost. Všechny spolky se totiž vyznačovaly antidemokratickými, antiliberálními, plebiscitními a také agresivně nacionalistickými rysy. V případě Německa (a Francie) byl dalším charakteristickým rysem vznikajících organizací antisemitský přístup (Schulze 2003, s. 261–263).

„Byl to vskutku mohutný sbor organizovaného, integrálního nacionalismu, který vhněl evropské národy do první světové války účinněji, než to činily chyby vládců, diplomatů či vysokých důstojníků“ (Schulze 2003, s. 264).

5.3 Německo v letech 1914 – 1939 jako totální národní stát

Předchozí kapitoly pojednávaly o vzniku samostatné Německé říše, o jejím stoupajícím národním konsensu skrze vojenské nacionalistické spolky a stoupajícím sporu mezi evropskými státy, jenž vyústil v první světovou válku. I přesto, že jsem téměř výhradně zmiňoval příčiny z pohledu Německa a rozebíral zdejší politickou a společenskou situaci, je takřka nevyvratitelné, že nacionalistická hnutí a myšlenky sílily téměř ve všech státech Evropy.

Válečné nadšení veřejnosti v Německu neznalo mezí. Po propuknutí války expandovala, nejen v Německu, mánie přejmenovávání a očišťování místních jmen od nenárodních prvků. Takovéto a mnohé další, na první pohled bizarnosti, charakterizují stupeň národního vzrušení vyvíjející v těchto zemích (Schulze 2003, s. 267). Toto nadšení bylo silně utnuto po prohrané válce a podepsání Versailleské mírové smlouvy.

Přenesením mírových jednání do Paříže znatelně posílilo francouzské postavení zastávající nemilosrdný postoj vůči Německu, které se po válce ocitlo ve velké ekonomické krizi. Uzavřený mír obsahoval mnoho nedostatků, neboť byla prosazena teze „vítězného míru“ Francie. Tímto aktem bylo Německo definitivně sraženo na kolena jak ekonomicky, tak i celosvětově politicky (Bělina, Kučera a kol. 1995, s. 194).

Navíc bylo Dohodou donuceno k založení parlamentní demokracie, což vzbuzovalo zdánlivý dojem o vítězství demokratických myšlenek v Evropě. Následující neúspěchy v zahraniční politice, reparace, diskriminace a celá řada ponižujících pokoření, táhnoucí se v Německu několik let, si musely najít prvek, který toto vše zapříčiňuje. Za tento národní problém byla označena právě demokracie. Heslem nacionalistické agitace se stala slova, jež republiku a demokracii srovnávají se zbabělostí, slabostí a zradou. S tímto heslem se ztotožňovali miliony lidí německého národa (Schulze 2003, s. 276–277).

5.3.1 Fašistická strana jako představitel nacionalistických práv

Fašistická strana se odlišovala od stávajících stran svou masovou povahou. Na rozdíl od takzvaných měšťanských stran, jejichž základy tvořili nejčastěji měšťská honorace a vzdělanci, tvořili kořeny fašistické

strany často váleční veteráni, kteří tímto způsobem mohli nadále sloužit národní myšlence a pokračovat v boji i v době míru, neboť pro mnohé z nich nebyla první světová válka ani zdaleka uzavřenou kapitolou (Schulze 2003, s. 288).

Symbolem NSDAP byla vlajka poskládaná z černého hákového kříže v bílém kruhu na červeném pozadí. Tato barevná kombinace zachovávala barvy staré císařské vlajky. Hákový kříž symbolizoval spřízněnost s nacionalistickými vojenskými formacemi a červená barva poukazovala na to, že NSDAP je stranou dělnickou. Program, který vyšel roku 1920, měl silný nacionalistický, rasistický a revanšistický charakter. Vyzýval k vytvoření *velkého Německa* záborem cizích území a kolonií a k anulování Versailleské mírové smlouvy (Dějiny druhé světové války 1997, s. 91).

„Rasismus programu se projevoval v požadavcích, že jenom osoby s německou krví mohou být občany německého státu a mohou být připuštěny k zákonodárné činnosti a k řízení státu. Sociální demagogie hitlerovců se projevovala ve slíbech: zrušit bezpracné příjmy a "úrokové otroctví", zkonfiskovat všechny válečné zisky, zestátnit trasty, zajistit všeobecnou účast na ziscích koncernů a pro lichváře a spekulanty zavést trest smrti“ (Dějiny druhé světové války 1977, s. 92).

Dalším významným elementem podporujícím víru v tuto stranu bylo Hitlerovo umění rétoriky, jímž dokázal oslovit a vyburcovat davy lidí. Častým propagandistickým prvkem se stal odpor vůči válečným zbohatlíkům, špekulantům, šmelinářům a všem obchodníkům „s nouzí“ vojáků a dělníků. V této souvislosti se v Německu, jakožto rasistická varianta, nejvíce uplatňovaly karikatury Židů.

Přirovnání válečných ctí se odráželo do politiky, oslavován byl čin, jenž tvořil základ fašistické povahy a nacionálněsocialistické propagandy na úkor rozumu. Řečnická vystoupení Hitlera se často věnovala otázkám národa a rasy, jejímž legitimním obhájcem je fašistická strana a její vůdce, neboli on sám (Schulze 2003, s. 286).

Strana byla hnutím, jež se snažilo o přivození revoluce ve státě i společnosti. Cílem bylo udržovat národní masy v neustálém vzrušení

a odhodlanosti nejčastěji skrze vojenské pochody, veřejná shromáždění, projevy. Ritualizováním veřejného života měl být mobilizován a vnitřně scelen celý národ, se záměrem proměny národa v sociálně diferencovanou, ale politicky homogenní masu, jejíž vůlí byla vůle vůdce a jedinou hodnotou byl národ (Schulze 2003, s. 293).

„Přijetím zákona o zajištění jednoty strany a státu z roku 1933 se NSDAP stávala "nositelkou ideje německého státnosti", jež byla "se státem nerozlučně spjata". Adolf Hitler se záměrně tituloval „vůdcem a říšským kancléřem“, a to v uvedeném sledu. Působení strany dalece přesahovalo rámec členské základny a dotýkalo se veškerého obyvatelstva“ (Schulze 2003, s. 294).

NSDAP se postupně stávala centrem všech reakčních, rasistických a antisemitských organizací dříve rozestých po celém Německu. Její horlivost lákala jak staré vojenské veterány, tak především studentskou mládež toužící po hrdinských činech. Velmi kladně k této straně vzhlížel také stále větší počet německého maloměstského obyvatelstva (Dějiny druhé světové války 1977, s. 94).

5.3.2 Životní prostor

Německo se často označovalo za národ, jehož růst je omezen prostorem a urbanizací střední Evropy. Za touto myšlenkou se skrývají územní touhy po německém expandování na východ. Hitler svůj názor o politice, jako zdroji zajišťování životního prostoru, rozvíjel ve svých projevech a rozhovorech. Podle jeho názoru lze životní prostor, tak důležitý pro rozvoj jeho národa, získat pouze bojem a proto je politika jedním ze způsobů jak vést permanentní válku, přičemž ozbrojený konflikt je jen pouhým logickým vyústěním (Schulze 2003, s. 286, 294).

O této problematice hovoří i Fr. Bauer ve své knize *„Hitlerův Můj boj očima historiků“*. Podotýká, že další určující podmínkou k zamyšlení nad touto problematikou byl velký populační přírůstek. Nabízelo se hned několik variant, jak tomuto problému čelit. Hitler však považoval expanzi na východ jako jedinou správnou a spravedlivou. Slova, jimiž tento svébytný úsudek ospravedlňuje, uvedl i Fr. Bauer ve své knize. *„Je tudíž nutno, abychom se postavili zcela chladně a reálně na stanovisko, že jistě*

není záměrem nebes, aby jeden národ měl na tomto světě padesátkrát více půdy než druhý. Je samozřejmé, že v takovém případě politická hranice nás nesmí odvrátit od hranic věčného práva. Jestliže je na světě vsutku dosti místa pro život všech, nuže, musíme dostat tolik půdy, kolik ji k životu potřebujeme. Člověk to arci nedělá rád. Potom však vstoupí v platnost právo sebezáchovy; a to, čeho nelze dosáhnout po dobrém, to si tedy musí vydobýt pěst““ (Bauer 1994, s. 51, 54).

Tímto stručným shrnutím vývoje národního německého státu, od Vídeňského kongresu (1814) po období předcházející vypuknutí druhé světové války (1939), bych rád zakončil tuto bakalářskou diplomovou práci. Poukázal bych na fakt, že z tohoto v 19. století nejednotného národa, se během několika desetiletí stal, v závislosti na historických a sociálně ekonomických událostech, velký celistvý národ, prosazující silně nacionalistické mínění o nadřazenosti vlastního národa a rasy, s právem obsazení a podrobení jiných, dle jeho názoru, podřadných národů a etnik, za rozšířením životního prostoru, politiky, kultury a jazyka.

Závěr

V závěru své bakalářské diplomové práce, která se zabývá problematikou evropských národů a nacionalismu, bych rád sumarizoval základní body, informace a fakta, jež jsem čerpal předně z autorů M. Hrocha, E. Gellnera a M. Řezníčka.

První kapitola rozebírá historické a sociální faktory spojené se vznikem a vývojem pojmu národ v jazycích významných evropských velmocí. Připomíná fakt, že tyto historicko-sociální okolnosti výrazně ovlivňují také pohled autorů, kteří jsou jim vystaveni v průběhu celého života. Je zde také zmíněno, v čem spočívá výjimečnost evropských národů. Nakonec analyzuje národ dvěma různými definicemi vycházejícími z *Malého sociologického slovníku*.

Druhou část tvoří několik teorií zabývajících se specifičností národa z různých úhlů pohledu. Rozebírány jsou universální národní znaky, jakými mohou být jazyk, kultura, rasa, náboženství, území, ale i znaky netradiční, jako například vůle navazovat na historický odkaz národa nebo kultura pojímaná jako konstruktér sociální reality. Podotknut je zde mnohdy opomíjený fakt, že charakteristiku evropských národu nelze interpretovat bez přihlédnutí k celkovému evropskému kontextu, neboť se v historii objevují mnohá období, jež byla společná několika evropským národům současně. Nakonec krátce popisuje aktuální evropskou situaci snahy o národní osamocení několika malých národů, které sice obsahují znaky specifického národa, přesto se jim nedaří samostatnosti dosáhnout.

Vznik teorií o nacionalismu a přístupy k tomuto myšlenkovému proudu popisuje oddíl třetí. Rozebírána je zde otázka o pejorativním charakteru tohoto pojmu zapříčiněná událostmi ze staletí dvacátého. Dále je hovořeno o variantách nahrazení tohoto hesla jinými, ve snaze očištění od již zmíněných negativních konotací. Stejně jako tomu bylo v kapitole úvodní, tak i v závěru třetí je nabídnuta, tentokrát ovšem pouze jedna, definice nacionalismu vytvořená pomocí *Velkého sociologického slovníku*.

Čtvrtá kapitola obsahuje pohled na nacionalismus jako myšlenkový směr vycházející z politického přesvědčení a poukazující na fakt, že jeho různé variace můžeme nalézt téměř ve všech politických ideových směrech.

Pojednává o universálních znacích nacionalismu a významu jazyka, jenž může být, stejně jako v chápání E. Kedourieho, pojímán jako nástroj vyjadřování vnitřních prožitků. Zabývá se také otázkou psychologie nacionalismu, opírající se o touhu jednotlivců být součástí velkých celků, jakými národy bezesporu jsou. Dále je rozebírána problematika nacionalistického přesvědčení o sobě samém, jakožto universálním proudu ve všech dějinných obdobích a ve všech typech národní pospolitosti, což je dle mého názoru, a především i názoru E. Gellnera, mylná představa.

Pomocí těchto teorií a stanovisek popisujících nacionalismus jsem usiloval o prokázání vlastní domněnky o neuniversální charakteristice nacionalistických forem a příčinách jejich vzniku. K hlubšímu prokázání a podložení této myšlenky jsem zvolil příklad německého nacionalistického hnutí v 19. a 20. století, které, jak se domnívám, tuto úvahu podporuje, s přihlédnutím na jeho výjimečnou podobu, rozsah a sílu.

Anotace

Příjmení a jméno autora: Mikolin Pavel

Název katedry a fakulty: Katedra sociologie a andragogiky FF UP

Název práce: Nacionalismus v Evropě

Počet znaků: 82 469

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 19

Klíčová slova: národ, nacionalismu, Evropa, stát, jazyk, kultura, historie, německý nacionalismus

Bakalářská práce se zabývá rozborem vzniku a vnímání pojmu národ v evropském kontextu s ohledem na historické a sociální okolnosti, které jej ovlivňují. Dále je rozebrána specifičnost evropských národů. Na tuto část navazuje několik vybraných teorií národa hovořících o jeho universálních a specifických znacích. Zmíněna je současná národní situace v Evropě. V druhé polovině je analyzován původ, rozvoj a základní dělení nacionalismu, které je doplněno vybranými teoriemi popisujícími tento ideový směr z několika hledisek. V poslední části je rozebrán německý nacionalismus od roku 1814 do propuknutí druhé světové války.

Annotation

Author of BSc thesis: Mikolin Pavel

Department and faculty: Department of Sociology and Education of the Adults, Philosophical Faculty Palacký University Olomouc

Name of work: Nacionalism in Europe

Number of appendixes: 0

Number of characters: 82 469

Number of references: 19

Key words: nation, nationalism, Europe, country, language, culture, history, German nationalism

This thesis analyzes the formation and viewing of the term nation in european context regarding to historici and social circumstances influencing it. It is followed by an analysis of the specificity of european nations. A several chosen theories of nation, that speak about its universal and specific features, follow this part. The current national situation in Europe is mentioned. In the second part, the origin, development and the basic division of nationalism is analysing. The division is completed by chosen theories describing this ideological way from several points of view. In the last part, the German nationalism is analysing, since 1814 till the start of the Second World War.

Seznam použité literatury

HROCH, Miroslav (2009) *Národy nejsou dílem náhody*, 1. vydání. Praha: SLON, 2009. ISBN 978-80-7419-010-0

HROCH, Miroslav (2003) *Pohledy na národ a nacionalismus*, 1. vydání. Praha: SLON, 2003. ISBN 80-86429-20-2

GELLNER, Ernest (1997) *Nacionalismus*, 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2002. ISBN 80-7325-023-3

GELLNER, Ernest (1993) *Národy a nacionalismus*, vydání neuvedeno. Praha: Nakladatelství Josef Hříbal, 1993. ISBN 80-900892-9-1

ŘEZNÍK, Miloš (2003) *Formování moderního národa (Evropské „dlouhé“ 19. století)*, 1. vydání. Praha: Nakladatelství TRITON s.r.o., 2003. ISBN 80-7254-406-3

BAAR, Vladimír (2002) *Národy na prahu 21. století. Emancipace nebo nacionalismus?* 2. vydání. Ostrava: Tilia, 2002. ISBN 80-86101-66-5

BĚLINA, Pavel; Kučera, Jan; Jiří Fiedler a kol. (1995) *Dějiny Evropské civilizace II*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Paseka, 1995. ISBN 80-7185-011-X

SCHUTZE, Hagen (2003) *Stát a národ v Evropských dějinách*. Vydání neuvedeno. Praha: NLN, s.r.o., 2003. ISBN 80-7106-393-2

GASSET, y Ortega (1993), *Evropa a idea národa, a jiné eseje o problémech současného člověka*. 1. vydání. Havlíčkův Brod: vydavatelství Mladá fronta, výtiskly Tiskárny HB, 1993. ISBN 80-204-0380-9

Dr. BAUER, František (1994) Hitlerův Můj boj očima historiků. 2. vydání. Praha: Nakladatelství UNIVERS, 1994. ISBN 80-901525-1-1

Velký sociologický slovník, 1. svazek (1996), 1. vydání. Praha: vydavatelství Karolinum, výtiskla IMPRESO s.r.o., 1996. ISBN 80-7184-164-1

Malý sociologický slovník. (1970) 1. vydání. Praha: Svoboda, 1970, ISBN neuvedeno

Dějiny druhé světové války; 1. svazek (1997), vydání neuvedeno. Praha: Naše vojsko, 1977. ISBN neuvedeno

ERNEST, Renan (1882) Co je to národ? in HROCH, Miroslav (2003) Pohledy na národ a nacionalismus, 1. vydání. Praha: SLON, 2003. ISBN 80-86429-20-2

BAUER, Otto (1907) Národní otázka a sociální demokracie. in HROCH, Miroslav (2003) Pohledy na národ a nacionalismus, 1. vydání. Praha: SLON, 2003. ISBN 80-86429-20-2

MEINECKE, Friedrich (1908) Obecně o národu, národním státu a světoobčanství. in HROCH, Miroslav (2003) Pohledy na národ a nacionalismus, 1. vydání. Praha: SLON, 2003. ISBN 80-86429-20-2

LEMBERG, Eugen (1964) K psychologii nacionalismu. in HROCH, Miroslav (2003) Pohledy na národ a nacionalismus, 1. vydání. Praha: SLON, 2003. ISBN 80-86429-20-2

KOHN, Hans (1968) Nacionalismus. in HROCH, Miroslav (2003) Pohledy na národ a nacionalismus, 1. vydání. Praha: SLON, 2003. ISBN 80-86429-20-2

KEDOURIE, Elie (1993) Nacionalismus. in HROCH, Miroslav (2003)
Pohledy na národ a nacionalismus, 1. vydání. Praha: SLON, 2003. ISBN 80-
86429-20-2